

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

(2)

Ο άνθρωπος ως Homo Educandus

Η προβληματική

Τους τελευταίους αιώνες ο άνθρωπος παραδίδεται, όλο και συχνότερα, σε μια σειρά από ασύλληπτες δυνάμεις οι οποίες – ενώ μοιάζουν να εξαρτώνται από τη θέλησή του- καταρρίπτουν ξανά και ξανά κάθε φραγμό και όριο (βλ. λ.χ. εξοπλισμοί, «σκοτεινό» διαδίκτυο, πρόσφατη πανδημία)

Οδηγούν – όλους μας ανεξαιρέτως – στη φρίκη και την καταστροφή

Μοιάζουμε με κάποιο Ον το οποίο δύναται να φέρει στο φως ένα πλήθος δαιμόνων που στη συνέχεια αδυνατεί να καθυποτάξει

Η ανάγκη διερμηνείας αυτής της δύναμης και αδυναμίας ταυτόχρονα προσέδωσε στο ερώτημα περί της ανθρώπινης ουσίας μια πρωτόγνωρη δυσκολία

«Σε καμία περιοχή της ιστορίας, περισσότερο από όσο σήμερα, ο άνθρωπος δεν υπήρξε πρόβλημα για τον ίδιο του τον εαυτό» (Max Scheler)

Το ερώτημα

- Τι είναι ο άνθρωπος;

- Ένα πλάσμα που εξαρτάται ολοκληρωτικά από τη **μάθηση**

(αποτελεί τον συνδετικό κρίκο μεταξύ της παιδείας, της αγωγή και της εκπαίδευσης)

Βασίζεται σε καθαρά φυσικά / φυσιολογικά δεδομένα

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

- **Όλα τα ζώα** είναι προορισμένα να ζήσουν σε ένα προκαθορισμένο περιβάλλον από το οποίο δεν μπορούν να διαφύγουν (Ο πίθηκος αδυνατεί να επιβιώσει στην Αλάσκα όπως και η πολική αρκούδα στη Σαχάρα)

- Δεν είναι υποχρεωμένα να μάθουν κάτι / η βιολογική τους διάπλαση καθώς και ο μηχανισμός των ενστίκτων που διαθέτουν επαρκούν για να συντηρηθούν στη ζωή (το νεογέννητο χελωνάκι «ξέρει» να κατευθυνθεί προς τη θάλασσα)

- Η παραμονή τους στο ενδομήτριο περιβάλλον διαρκεί χρονικά τόσο όσο χρειάζεται για να διαμορφώσουν και να τελειοποιήσουν τον φυσικό τους εξοπλισμό

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

- Αντίθετα ο άνθρωπος – συγκρινόμενος με τα πιο εξελιγμένα θηλαστικά-έρχεται στη ζωή έναν χρόνο νωρίτερα

- Υφίσταται έναν «φυσιολογικό πρώιμο τοκετό» με τις εξής συνέπειες:
 1. Τα νεογνά των ανώτερων θηλαστικών γεννιούνται ικανά να εγκαταλείψουν τη φωλιά τους / το βρέφος είναι καθλωμένο στον περίγυρό του και απολύτως εξαρτώμενο από αυτόν
 2. Όλα τα θηλαστικά διαθέτουν με τη γέννησή τους πλήρως διαμορφωμένα, τελειοποιημένα και παραγωγικά αισθητήρια όργανα / ο άνθρωπος όταν γεννιέται είναι αισθητηριακά υποανάπτυκτος και ανίκανος να επιβιώσει χωρίς ξένη βοήθεια
 3. Ως προς τη μορφή, τα νεογνά ανώτερα θηλαστικά αποτελούν μικρογραφίες των ενηλίκων / το βρέφος διαθέτει τελείως διαφορετικές αναλογίες από τον ώριμο άνθρωπο

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

4. Η συμπεριφορά και η κίνηση των νεογνών θηλαστικών αντιστοιχούν με εκείνες των γεννητόρων τους / Το ανθρώπινο βρέφος αδυνατεί να σταθεί όρθιο
5. Τα θηλαστικά διαθέτουν με τη γέννησή τους όλα τα στοιχεία της επικοινωνίας / το ανθρώπινο βρέφος αδυνατεί να μιλήσει

Για να πετύχει ο άνθρωπος –όπως τα ανώτερα θηλαστικά – την απαραίτητη βιολογική και οργανική του ολοκλήρωση που θα του επέτρεπε να ζήσει αυτοδύναμος έπρεπε

Να παραμείνει σε εμβρυακή / προγεννητική κατάσταση για 1 επιπλέον χρόνο

Δηλ. η ανθρώπινη κύηση θα έπρεπε να διαρκεί 21 μήνες

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

- Αυτό το 1^ο έτος μετά τη γέννηση – που «φυσιολογικά» θα έπρεπε το βρέφος να παραμείνει στο ενδομήτριο περιβάλλον ονομάζεται **εκτός μήτρας πρώιμο έτος**

Στο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα ο άνθρωπος μαθαίνει τις 3 θεμελιώδεις μορφές συμπεριφοράς που χαρακτηρίσουν το είδος του:

Την ορθοστασία

Τη γλώσσα

Την αυτόβουλη δραστηριότητα

Δηλ. ανθρωποποιείται εντός της κοινωνίας

(βλ. Καρακατσάνη, *Φιλοσοφία της Παιδείας*, σ. 80-94)

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

- Ο καταλυτικός ρόλος που διαδραματίζει ο κοινωνικός περίγυρος στην οντολογική συγκρότηση του ανθρώπου τον καθιστά ως το μοναδικό πλάσμα που δύναται να αποσπαστεί από την τυραννία του οργανικού

- Οι σχέσεις που συνάπτει τόσο με την εξωτερική πραγματικότητα όσο και με τον εαυτό του είναι **τελείως διαφορετικές** από εκείνες των υπόλοιπων ζώων

- Η συμπεριφορά τους έναντι του περιβάλλοντος έχει ως σημείο αναφοράς τη σωματική τους κατάσταση / η βούληση των ζώων είναι δέσμια των παρορμήσεών τους (οτιδήποτε βρίσκεται εκτός των ενστίκτων για τα ζώα δεν υφίσταται)

Λ.χ. ο πίθηκος **μπορεί** να αντιληφθεί το δέντρο μόνο ως τόπο: ξεκούρασης, εξεύρεσης τροφής ή προστασίας από εχθρικές επιθέσεις / **δεν μπορεί** να το αποσπάσει από το περιβάλλον και να το αντιληφθεί ανεξάρτητα από αυτό

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

- Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με τον εαυτό του ζώου

- Έχει συνείδηση αλλά όχι αυτοσυνειδησία / η ψυχή του λειτουργεί αλλά δεν μπορεί να γίνει ψυχολόγος
- Αντίθετα η ανθρώπινη συμπεριφορά φαντάζει ως ανεξάρτητη από την φυσιολογική κατάσταση του οργανισμού

- Μας επιτρέπει να αποτινάσσουμε τα περιβαλλοντικά δεσμά

- Να συμπεριφερόμαστε ως ένα Ον «ανοιχτό» στον κόσμο

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

- Η κοσμική «ανοιχτοσύνη» του ανθρώπου

αποστασιοποιείται από το περιβάλλον κατά τρόπο ώστε να το
υποστασιοποιεί

Αποσπά την ουσιαστικότητα των πραγμάτων / «**κείνται**» πλέον
απέναντί του

Δηλ. μετατρέπονται σε αντικείμενα ...

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

- Στο πλαίσιο της **αντικειμενοποίησης** αυτής λαμβάνει χώρα ένα είδος **αποπραγμάτωσης** ή αλλιώς **ιδεοποίησης** του κόσμου

- Σηματοδοτεί τον «βιασμό» της ζωής

Την καταπίεση και απώθηση των αρχέγονων ορμών στις οποίες καταφάσκουν υποχρεωτικά τα υπόλοιπα όντα (είναι υποδουλωμένα / λένε πάντα «ναι» στα ένστικτα)

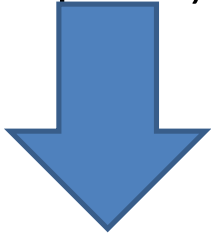
- **Αντίθετα ο άνθρωπος** εμφανίζεται ως:
ο αποστάτης της φύσης
ο μοναδικά αρνούμενος και διαμαρτυρόμενος

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

- **Άνθρωπος:** «Αυτός που πολέμησε, καινοτόμησε, αφήφησε και προκάλεσε τη μοίρα του περισσότερο από ότι όλα τα άλλα ζώα μαζί: Αυτός, ο μεγάλος πειραματιστής πάνω στον ίδιο του τον εαυτό, ο ανικανοποίητος και ο αχόρταγος, που παλεύει με ζώα, φύση και θεούς για την τελική κυριαρχία – αυτός που παραμένει ακόμα ανυπότακτος, ο αιώνια κατευθυνόμενος προς το μέλλον, αυτός που οι παρορμητικές δυνάμεις του δεν τον αφήνουν ποτέ να ησυχάσει, έτσι που το μέλλον του κεντρίζει σαν σπιρούνι τη σάρκα του κάθε μέλλοντος» (Friedrich Nietzsche)

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

- Ο άνθρωπος είναι κάτι μεταξύ «ζώου» και «αγγέλου» (Helmuth Plessner)

(είτε ως θεόσταλτος / για όσους πιστεύουν)

(είτε ως κάποιος που «αγγέλλει» / ανακοινώνει / σηματοδοτεί κάτι)

Μοιάζει με ένα ερμαφρόδιτο πλάσμα του οποίου η ανωτερότητα είναι δηλωτική της αδυναμίας του

«ο άνθρωπος είναι ο ανάπηρος των ανώτερων δυνάμεών του»

(Helmuth Plessner)

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

Ερώτημα

- Πώς μπορεί η δύναμη να συνδέεται με την αναπηρία (δηλ. με ένα είδος μειονεξίας);
- Δεν αποτελεί αυτό οντολογικό παράδοξο;

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

Απάντηση

Η φύση έχει φροντίσει να θωρακίσει με ένα πλεόνασμα ανεξαρτησίας τις κατώτερες μορφές ζωής

«αυτό που είναι κατώτερο, είναι πρωτογενώς προικισμένο με δύναμη ενώ αυτό που είναι ανώτερο είναι αδύναμο» (Max Scheler)

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

Σαρκοφάγο ζώο:

ανώτατη βαθμίδα ζωής / ελάχιστα ανεξάρτητο (εκτός από τον «τόπο» θα πρέπει να βρει και τον «τρόπο» ...)

Φυτοφάγο ζώο:

ανώτερη βαθμίδα ζωής / λιγότερο ανεξάρτητο (πρέπει να βρει τον «τόπο» της τροφής)

Φυτό:

κατώτερη βαθμίδα ζωής / δύναται να παρασκευάσει μόνο του την τροφή του (φωτοσύνθεση)

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

- Όμως ενώ το σαρκοφάγο θα ανακαλύψει σίγουρα (δηλ. θα «βρει» μέσα στη φύση του) τον τρόπο για να επιβιώσει, ο άνθρωπος θα πρέπει να τον **επινοήσει / εφεύρει**

- Δηλ. να τον **δημιουργήσει** από μόνος του
- Ο άνθρωπος, βρισκόμενος στην ανώτατη βαθμίδα της φυσικής εξέλιξης, τοποθετείται με έναν ιδιαίτερο τρόπο απέναντι στο περιβάλλον

- Διαθέτει μια ιδιαίτερη «τοποθετικότητα» (Helmuth Plessner)

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

- Σε αντίθεση με το ζώο που ζει κατά έναν «κεντρικό» τρόπο (δηλ. υπακούει τυφλά σε ένα **κέντρο** αποφάσεων όπου κυριαρχούν οι ορμές και τα ένστικτα)

- Ο άνθρωπος είναι **εξωκεντρικός** ή αλλιώς **εκκεντρικός**

- Στερείται
 - Απομακρύνεται
 - Εξέρχεται
- } του κέντρου

- Δηλ. είναι εξαιρετικά διαφορετικός, παράδοξος και ιδιόρρυθμος σε σχέση με τα υπόλοιπα όντα

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

- Η ικανότητα αυτή του ανθρώπου να «ίσταται-εκτός» του κέντρου του (δηλ. να εξίσταται ή αλλιώς να υπάρχει)

- Εμπεριέχει μέσα της τη βεβαιότητα της πτώσης

- «Μόνο ο άνθρωπος έχει το ύψος, από το οποίο πέφτει»
(Helmuth Plessner)

- Ερώτηση: γιατί «πέφτει»;

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

- Απάντηση: διότι προσπαθεί να σκαρφαλώσει στο άγνωστο πασχίζει να «γίνει κάτι» το οποίο όμως δεν γνωρίζει εκ των προτέρων ...

- Στην περίπτωση του ανθρώπου δεν ισχύει η «εντελέχεια» των υπόλοιπων όντων

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

- **Εντελέχεια:** εντελής (πλήρης / τέλειο) -έχειν (υποδηλώνει την προδιάθεση των όντων να οδηγηθούν στην πληρότητα / τελειότητα – δηλ. τον προδιαγεγραμμένο σκοπό τους

- Πρόκειται για μια έννοια που επινόησε ο Αριστοτέλης για να εξηγήσει τα **4 αίτια** τα οποία καθορίζουν την εξέλιξη κάθε άψυχου ή έμψυχου Όντος

- η ύλη (**υλικό αίτιο**),
- ο σκοπός (**τελικό αίτιο**),
- η ενέργεια (**ποιητικό αίτιο**) και η
- μορφή (**μορφικό αίτιο**).

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

- **Ύψυχο ον**

Ένα κομμάτι μάρμαρο (υλικό αίτιο) το παίρνει ένας γλύπτης, για να κατασκευάσει ένα άγαλμα που θα στολίσει μια πλατεία (τελικό αίτιο) και να του δώσει τη μορφή που έχει στο νου του (μορφικό αίτιο). Μετά από εργασία ημερών (ποιητικό αίτιο) το κομμάτι μάρμαρο (που ήταν *δυνάμει* / δηλ. θα μπορούσε να γίνει άγαλμα, κολώνα ή πλάκα) έχει πάρει τη μορφή αγάλματος (είναι δηλ. πλέον *ενεργεία* άγαλμα).

- **Έμψυχο ον**

- Ένα βελανίδι (υλικό αίτιο) είναι *δυνάμει* βελανιδιά. Πιο συγκεκριμένα, έχει τη δυνατότητα, αν υπάρξουν οι κατάλληλες συνθήκες (δηλ. έδαφος, ήλιος, βροχή /ποιητικό αίτιο) να εξελιχθεί σε *ενεργεία* δέντρο (τελικό και μορφικό αίτιο). Με άλλα λόγια η μορφή και ο σκοπός της βελανιδιάς δεν υπάρχουν στο νου κανενός δημιουργού αλλά «κρύβονται» μέσα στο βελανίδι.

Η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα

- Ερώτημα

Μπορούμε να πούμε ότι κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και στην περίπτωση του ανθρώπου;

Ερώτημα εργασίας

- Πώς αντιλαμβάνεστε τη θέση του Nietzsche ότι ο άνθρωπος είναι το μόνο ζώο που μπορεί να «υπόσχεται»;